

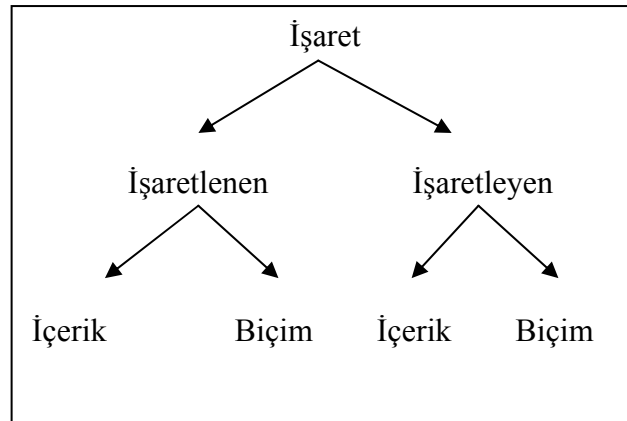
Bernard Pottier'e göre Dilbilimsel İşaret: Sem, Semem, Klasem:

Rıza Filizok

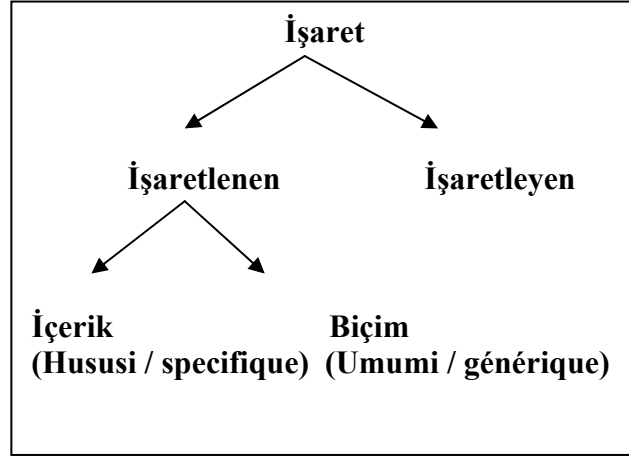
Bernard Pottier'in işaret anlayışı, Saussure ve L. Hjelmslev'in işaret anlayışına dayanır.

Saussure'e göre dil **işareti**, (signe, **gösterge**), **işaretleyen** "(**gösteren**) signifiant " ve **işaretlenenden** "(**gösterilen**) Signifié "oluşur. İşaretleyen, dil işaretinin (yani bir kelimenin) zihnimize canlandırdığı **ses imajıdır**, işaretlenen, dil işaretinin, kelimenin ifade ettiği **kavramdır**. Saussure'e göre psikolojik nitelikli olan dil işareti "bir isimle bir şeyayı birleştirmez, zihnî bir kavramla bir ses imajını birleştirir". Ayrıca işaretin işaretleyen ve işaretlenen kısımları, bir yaprağın iki yüzü gibi tek bir gerçeklik oluşturur ve birbiriyle bağlantılıdır; bu iki yüzü birbirine bağlayan ilişkiye ise "**işaretleme**" (signification) adı verilir. Bu tanımlamaya göre dilde **anlam**, işaretin **işaretleyen** yüzünde ortaya çıkar, yani dil işaretinin soyut cephesinde kendisini gösterir.

L. Hjelmslev, bu tanımlamayı geliştirmiş, işaretlenen ve işaretleyen her ikisini de tekrar "içerik /substance" ve "biçim /forme" olarak ikiye ayırarak şu tabloyu elde etmiştir:

Bernard Pottier, işaretin anlam yönünden ilgilendiğinden bu tabloyu şu şekilde ele alır:

Pottier'e göre, işaretlenenin içeriğini anlambilimsel ayırt edici unsurlar oluşturur, işaretlenenin biçimini kategorilerin temelini oluşturan sınıflandırıcı belirtiler oluşturur (mesela kelime türleri) .¹

Pottier yukarıdaki sınıflamayı şu şekilde formüleştirebilir:

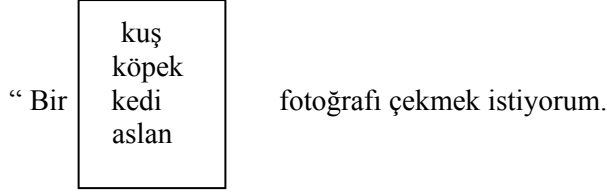
Bir mesaj oluşturmak için bir araya gelen işaretlerin bu üç unsurunun her biri diğer elementlerle yeni kombinezonlara girer, aralarında uyum sağlar:

ELEMENTLER	UYUM SAĞLAYAN UNSURLAR
Plan 1: İşaretlenenin içeriği	İçerik 1 x İçerik 2 x İçerik n
Plan 2: İşaretlenenin biçimi	Biçim 1x Biçim 2 x Biçim n
Plan 3: İşaretleyen	İşaretleyen 1 x İşaretleyen 2 x İşaretleyen n

¹ Bernard Pottier, Linguistique Générale, théorie et description, Klincksieck, Paris, s.26.

Yukarıdaki tabloda yer alan elementler kendi aralarında seçme eksenini ve sıralama eksenini ilişkilerine girerler:

Seçme eksenini ilişkisine şu örnek verilebilir:

Seçme ekseninde bir kelimenin mesela “köpek” kelimesinin seçilmesi, beraberinde **işaretlenenin biçimini** sürükleyecektir yani bu seçim, sıralama eksenini de etkileyecektir: Mesela “bir köpek” denilebilecek, ama “köpek bir” denilemeyecektir. Aynı şekilde “küçük bir köpek” denilebilecek, ama “ bir köpek küçük” denilemeyecektir. Seçme ekseninde “köpek” kelimesinin seçilmesi, **işaretlenenin içeriğini** de belirleyecektir: “Köpeğim iki yaşındadır.” denilebilecek ama “Köpeğim dörtgendir.” denilemeyecektir.

Bir dilbilimi işareti (gösterge / signe) şu elementlerden oluşur:

İşaret = İşaretlenen (gösterilen / signifié) + işaretleyen (gösteren / signifiant)

Bir işaretin işaretleneninin özü (İö), anlamlandırmayı sağlayan “ayırıcı nitelikler” topluluğu yahut kümesidir. En küçük işaret seviyesinde yani “morphème” seviyesinde bu küme, **Semem** “sémème” adını alır ve her “ayırıcı nitelik bir sem “sème”dir:

$$\text{Semem} = \{ \text{sem}^1, \text{sem}^2, \dots, \text{sem}^n \}$$

Ancak unutmamalıdır ki semlerin hepsi aynı tipte değildir, üç tip sem vardır:

Bazı semler, *temel anlamla* ilgilidir “dénotatif” yani ifade edilen nesneye bağlıdır, dolayısıyla kelimenin anlamının değişmeyen ve sağlam kısmıdır (ör.: Otobüs kelimesi için /motorlu/, tekerlekli/ semleri böyledir). Temel anlam semleri,

içleme yahut kaplama ait olabilir. Buna bağlı olarak, semler, **hususî semler** (sèmes spécifiques) ve **umumî semler** (sèmes génériques) olmak üzere ikiye ayrılır. Anlam yönünden ilişkili bulunan iki semem arasında iki tür ilişki gözlemleyebiliriz: **Farklılık ilişkisi, aynîlik ilişkisi**. Hususî semler, fark ilişkisini, umumî semler, aynîlik ilişkisini ifade eder. “Tek motorlu, çift motorlu” ifadelerinde /tek/ semi iki sememi birbirinden ayırmamızı sağlar, dolayısıyla **hususîdir**. Diğer taraftan “Tek motorlu, çift motorlu” nesnelere ortak bir yönü vardır: İkisi de /cansız/dır, cansız semi her iki sememde **umumîdir**. İkinci bir örnek olarak “dayı” ve “teyze” kelimelerini (lexèmes) ele alalım: Bu kelimelerde ortak bir “sème” vardır. Dayı, “ bir annenin kardeşi” dir. Teyze, “ bir annenin kardeşi” dir. Yani iki “sème”, / akraba / ekseninde birleşirler ve bu ekseninde ortaktır, yani umumîdir. Dikkat edilirse, burada hemen göze çarpan “ortak”lık “kardeş” kelimesi olduğu halde, ortak olan semin /nesil/ semi olduğunu söyledik. Bunun sebebi şudur: Dayı ve Teyze kelimelerinin üst sınıfı (MANTIK bilimine bak) “akraba”dır. Diğer taraftan, dayı erkek, teyze kadındır. Yani iki “sème”, / cinsiyet / ekseninde farklıdır, yani hususîdir.

Bazı semler, yan anlamla ilgilidir. **Yan anlam** “connotatifs” **semeleri** adını alırlar, bir işaretin kişiye göre kazandığı anlamları ifade eder (ör.: Okul kelimesi için / kültür/ semi).

Semler, Pottier tarafından bu üçlü ayırım esas alınarak şu şekilde sınıflandırılmış ve adlandırılmıştır:

1) Hususî semler kümesi, “**semantem**” (sémantème) adını alır.

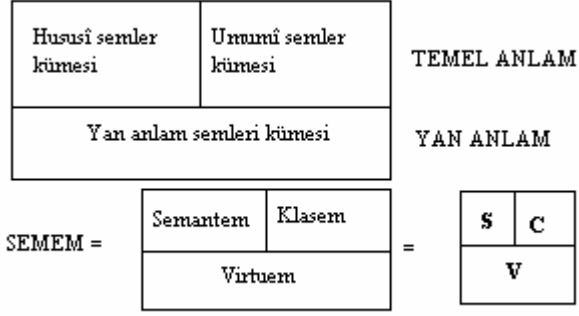
2) Umumî semler kümesi, klasem “**classème**” adını alır.

3) Yan anlam semleri kümesi, “**virtuem**” (virtuème) adını alır.

Dil tarihi boyunca, semler sınıf değiştirebilir: Bir yan anlam, zaman içinde temel anlam haline gelebilir.

Semler, bir tablo halinde şu şekilde gösterilebilir:²

²Bernard Pottier, Linguistique Générale, théorie et description, Klincksieck, Paris, s.30.

ege-edebiyat org